

РЕЦЕНЗИЯ

за трудовете на гл. ас. д-р Цветомира Стоянова Данова,
участник в конкурса за заемане на академичната длъжност *доцент*
в област *Хуманитарни науки*, ПН 2.1. *Филологии (Българска литература)*,
обявен в ДВ бр. 13/14.02.2025

Д-р Цветомира Данова е представила за конкурса две монографии, шест студии (пет от които в съавторство) и шест статии, публикувани в различни научни издания. В увода към втората монография *John of Damascus' Marian Homilies in Mediaeval South Slavic Literatures. Berlin: Peter Lang GmbH Internationaler Verlag der Wissenschaften, 2020. Studies on Language and Culture in Central and Eastern Europe Vol. 36. pp. 542. ISBN 978-3-631-83390-2*, която безспорно е едно престижно издание, обаче на с. 6 авторката изрично посочва, че трудът представлява разширена версия на докторската ѝ дисертация, защитена през 2014 г. в КМНЦ при БАН, поради което тази монография няма да бъде обект на настоящата рецензия.

Тя обаче е ключова за разбирането на изследователските интереси и подходи на д-р Цветомира Данова, която тръгва от марианологията, или по-общо – от рецепцията на Йоан-Дамаскиновите слова в славянската книжнина и впоследствие използва натрупания си опит за текстологически и кодикологически проучвания на преводни съчинения и сборници. На този фон участието ѝ в подготовката на изданието на *Bibliotheca Homiletica Balcano-Slavica* заедно с проф. Климентина Иванова съвсем не е случайно. Този тип занимания не само отговарят на творческия натюрел на кандидатката, но и позволяват неговото по-нататъшно зряло разгръщане. Някак встрани от тези ѝ интереси и безспорно високата ѝ квалификация в областта на текстологията и кодикологията стои представената вече издадена монография за правописа на *Песнивеца на Йоан-Александър* (№ 1 в списъка на публикациите), която е плод на участието ѝ в подготовката на изданието на този важен средновековен български паметник.

Тази монография е свидетелство за научната смелост на Цветомира Данова, която не се страхува да навлезе в непознато за нея изследователско поле, за което тя следва да бъде поздравена. Имах възможност да проследя работата ѝ по изданието, което всички ние все още очакваме, а също така участвах и в официалното обсъждане на монографията към него, и със задоволство установявам, че авторката ѝ се е съобразила с почти всички забележки и препоръки на участниците в заседанието.

Книгата се състои от предговор, въведение, което накратко предава историята на ръкописа и прави преглед на изследванията върху него; четири глави с описание на правописа на четиримата преписвачи, и една пета глава, която съдържа бележки върху правописа на пети копист, изписал само четири реда на f. 92v21-25, чието обособяване едва ли е основателно. По-логично би било бележките за неговото участие в изписването на ръкописа да се вмъкнат в частта на първия преписвач, в която са открити и идентифицирани. Следват изводи и обобщения, списък на съкращенията и библиография, а в края на книгата са добавени и три приложения: 1. Употреба и дистрибуция на избрани графеми и алографи; 2. Старобългарско-гръцки индекс с

лематизация на личните и географските имена; 3. Старобългарско-гръцки и гръцко-старобългарски списък на личните и географските имена, извлечен от индекса, и поне за мене – с недостатъчно ясно предназначение.

Авторката на монографията стриктно следва своята изследователска програма, изложена във въведението: в рамките на възможното системно и детайлно да опише правописните особености на *Песнивеца*, като си поставя няколко конкретни задачи:

1. Въз основа на едни и същи критерии да се анализира цялостно правописът на *Песн.*
2. Да се опише възможно най-детайлно правописът на всеки един от разграничените кописи.
3. Да се съпостави общото и частното в различните правописни типове, следвани от кописите (с.14).

Това предопределя структурата на изследването, но прави изложението доста еднообразно, а описанията на преписваческите навици на отделните кописи несъразмерни. С това съвсем не искам да омаловажа постигнатото от Цветомира Данова в това изследване.

На първо място тя е установила съвсем точно участието на отделните преписвачи в създаването на книгата и основателно стига до заключението, че основните преписвачи са двама – първият и четвъртият, които са преписали почти цялата книга без трите страници, изписани от втория и третия преписвач, и няколкото реда на петия. Убедена съм, че палеославистичната колегия отдавна чакаше това уточнение.

Второ, наблюденията ѝ върху правописа на отделните преписвачи се основават върху огромно количество ексцерпиран и анализиран материал, което прави изводите ѝ достатъчно обосновани и убедителни. В общи линии те са обобщени не толкова в частта „Изводи и обобщения“, която повтаря накратко изводите от отделните глави, колкото във финалната таблица, където са онагледени.

Трето, намирам за сполучлива идеята ѝ да се спре специално на правописа на гръцките заемки и на надредните, разделителните и завършителните знаци в този сложен организиран тълковен текст.

Със сигурност авторката заслужава поздравления и за търпението и прилежанието при събирането и класифицирането на материала, което за един филолог без специална езиковедска подготовка е изключително постижение.

С работата ѝ по изданието на *Песнивеца* са свързани двете студии, публикувани съвместно с Мария Спасова, върху езиковите особености на превода на Псевдо-Атанасиевите (Исихиевите) коментари в преписа на Псалтира (№ 7 и 8). Първата е посветена на граматическите архаизми в текста на коментарите, а втората на лексикалните особености на превода. Наблюденията на авторите са направени само върху тълкуванията на Пс. 1:1–76:21 и от тази гледна точка двете студии всъщност представляват опит да се създаде методология за датирането на превода въз основа на избраните граматически и лексикални маркери. Въз основа на граматическите архаизми, открити в текста на Исихиевите коментари, двете изследователки стигат до

заклучението, че преводът е ранен и постморавски, но би могъл да бъде създаден както в Плиска и Преслав, така и в Охрид, а преводачът по всяка вероятност е бил Кирило-Методиев ученик. Наблюденията им над лексикалните архаизми, разделени в две групи – лексеми, които не са засвидетелствани в класическия старобългарски корпус, и лексеми с до пет употреби в него, са в основата на втората студия (№ 8). Сравнението на тези две групи думи с оригинални и преводни произведения с установено или неустановено авторство позволява да се доуточни заключението, че преводът на Исихиевите коментари е възникнал в ранната старобългарска епоха, и да се направи предположението, че в него е участвал или Константин Преславски, или Йоан Екзарх. Макар че някои от граматическите критерии, като бъдеще време в миналото, което просто не съществува в стб., и опозицията *мѧ* – *мѧне*, в която архаичната форма е *мѧ*, но е по-честа в преславските текстове, биха могли да се оспорят, смятам, че този подход за датирането на превода и атрибуирането му към определена преводаческа школа и даже към определен книжовник с известна доза предпазливост е плодотворен, и би следвало да се тества и върху втората част от Исихиевите тълкувания в Песнивеца.

Четири други студии (№ 3, 4, 5, 6), последните три написани в съавторство с Климента Иванова, и четири статии (№ 9, 10, 11 и 12) са свързани с южнославянските календарни сборници и са част от подготовката на справочника *Bibliotheca Homiletica Balcano-Slavica*. Тук особено внимание заслужава студията *Opus за систематизиране на риторичната традиция в южнославянските календарни сборници* (Според съдържанието на балканските Триодни панигириди). *Palaeobulgarica*. 2019, год. XLIII(2), с. 23–46. ISSN 0204-4021 (№ 6), която очертава принципите на структурирането на ВHomSB, обема на материала и хронологическите граници за подбора на текстовете, като се повдигат и някои терминологични въпроси. Авторите се насочват към триодните календарни сборници с устойчив състав, създадени в периода от XI до XVII в., като към тях се прилага същият подход като към минейните панигириди в ВHBS. За разлика от ВHBS, новият справочник включва четива за празниците от подвижния църковен календар от Неделята на митаря и фарисея до Неделята на Всички светии. Според наблюденията на авторите староизводните триодни панигириди, чиито протографи са възникнали в периода от XI–XIII в., и по-късните новоизводните триодни панигириди се различават съществено по състав и лексика. Докато вторите са със затворена традиция и съдържат езиково изрядни нови преводи, староизводните календарни сборници от този тип показват вариации при състава и подбора на четивата. В някои случаи тези вариации са по-скоро езикови и са резултат от натрупани по време на текстовата трансмисия грешки, но в други представляват различни преводи на едно и също слово. По принцип староизводните са по-кратки и съдържат по-малък брой четива, докато новоизводните са по-обемни (до 176 четива). Привлечени са и творби от сборници, които обслужват двата цикъла – минейния и триодния, които авторите определят като *обици* или *сводни*, чийто брой е ограничен. Две други студии (№ 3 и 4) съдържат подробни кодикологически описания на важни за историята на славянската хомилетична книжнина и създаването на каталога ВHomSB ръкописи като староизводния постен патерик № 390 от библиотеката на Хилендарския манастир, който съдържа четива за периода от Неделята на митаря и фарисея до Разпети петък и сводния патерик от последната четвърт на XIV в. № 540 от сбирката на П. Н. Тиханов, който покрива периода от Неделята на митаря и фарисея до Петдесетница. Детайлните

кодикологически наблюдения водят не само до уточняването на състава и коригирането на датировката на изследваните ръкописи, но в някои случаи въвеждат в научно обращение неизвестни за науката текстове като *Чудо с Христовото разпятие и евреина и Слово и поучение за страстите Христови* в ръкопис № 138 от сбирката А. И. Хлудов (№ 5) или нови преписи на познати вече творби като *Трета беседа от Учителното евангелие* в ръкопис № 540 от сбирката на П. Н. Тиханов (№4).

Цветомира Данова обръща специално внимание на тази беседа в състава на среднобългарския Триоден панигирик от XIV в. (№ 9) и прави подробен езиково-правописен и текстологически анализ на текста. Приведените от нея разночетения в по-голямата си част представляват правописно-фонетични и граматически варианти, докато лексикалните и текстологическите отклонения са относително малко и по всяка вероятност са възникнали при трансмисията на текста, а не са резултат от осмислена редакторска намеса, което убедително доказва, че този относително късен препис на *Беседата* на Константин Преславски стои най-близо до своя старобългарски оригинал за разлика от познатите досега преписи. Този факт хвърля допълнителна светлина върху сложната и многообразна трансмисия на староизводните текстове и ръкописите, които ги съдържат.

На текстовата трансмисия на един друг важен хомилетичен текст *Словото на Андрей Критски за Въздвижение на кръста* са посветени две от представените за конкурса статии (№10 и 12). В по-ранната (№12 от 2016 г.) Цветомира Данова внимателно анализира текста на същото слово в Станиславовия миней, като го сравнява с неговия гръцки оригинал и въз основа на подробен лексикален и текстологически анализ стига до извода, че преписът възхожда към стар допреславски оригинал. В по-новата си статия (№ 10 от 2020 г.) изследователката се занимава с частично запазения препис на същото слово в Милешевския панегирик (№ 50 от библиотеката на Цетинския манастир от края на XIII–началото на XIVв. Тя открива, че преписът представлява втора част на преписа, съхранен в Станиславовия миней и останалите староизводни патерици. Морфологичният и текстологическият анализ ѝ позволяват да стигне до извода, че двете версии на *Словото*, разпространени в славянската книжовна традиция, всъщност представляват две части на един и същ старинен превод. На определен етап от трансмисията на текста той е бил съкратен и тази версия се е разпространила в редица календарни сборници и оттам в Макариевите чети-минеи. И именно Милешевският панегирик по всяка вероятност е запазил пълния староизводен превод на това слово.

Статии № 11, 13 и 14 са плод на интереса на Цветомира Данова към творчеството на Йоан Дамаскин и безспорно са свързани с подготовката на докторската ѝ дисертация и издадената върху нея книга. В първата от тях (№ 11) тя установява, че *Словото за изсъхналата смоковница и притчата за лозето* се разпространява в три различни славянски превода, една редакция и една контаминирана версия, и разкрива важни щрихи от компилативния подход на славянските книжовници към творчеството на именития византийски автор. Другите две статии са тематично свързани и разкриват нови щрихи от историята на разпространението на Йоан-Дамаскиновите слова в славянска среда. Върху обширен и неизследван изворов материал от библиотечните сбирки в Румъния и Молдавия Цветомира Данова добавя нови щрихи към текстологическата история на славянските преводи на *Първо слово за Успение Богородично* и на *Словото за Рождество Богородично* в превод А (№ 14).

Наблюденията ѝ я водят до извода, че новоизследваните преписи на словата са се разпространявали в румънска и молдавска среда и безспорно са свързани с преводаческата и редакторска дейност на търновските книжовници. В статията, означена с №13, изследователката привежда безспорни доказателства, че анонимната хомилия за Успение Богородично, запазена в Михановичевия хомилиар и Германовия сборник, представлява превод-компиляция на Второто слово за Успение Богородично от Йоан Дамаскин. Приведените от нея доводи и наблюдения за идентифицирането на текста са безспорни и убедителни и всъщност по този начин тя намира липсващата брънка в преводите на Дамаскиновите слова за Успение Богородично. За мене обаче остава неясно защо това откритие не е влязло в книгата ѝ от 2020 г. (№ 2), след като статията е публикувана през 2015.

Прегледът на научните публикации на гл. ас. д-р Цветомира Данова убедително я представя като завършен изследовател със стабилна подготовка в областта на славистиката и византистиката и с определен вкус към изследването на текстовата история на славянското преводно книжовно наследство, което не ѝ пречи да включва в изследванията си и наблюдения върху фонетиката, граматиката и правописа на изследваните текстове.

Още като докторант в КМНЦ тя се включва в различни научно-изследователски проекти и за периода от 2014 до днес активно участва в шест проекта, финансирани от различни източници – като Фонда за научни изследвания, програма „Наследство БГ“, ННП „Културноисторическо наследство, национална памет и обществено развитие“ (КИННПОР), ННП „Развитие и утвърждаване на българистиката в чужбина“ и др.

Впечатляваща е и нейната конферентна дейност. За същия период тя е участвала в двайсет научни конференции в страната и чужбина, повечето от които са с международно участие.

Списъкът на цитиранията на нейните безспорно приноси изследвания, които тя скромно е описала, също е убедителен, така че в заключение призовавам уважаемото жури да гласува гл. ас. д-р Цветомира Данова да заеме академичната длъжност *доцент*.

София 18.06.2025

/проф. д.ф.н. Анна-Мария Тотоманова/